

HALİL ERHAN • Baybahanlı Nubar

HALİL ERHAN 1955'te Ordu'nun Ünye ilçesi Eskikızılçakese köyünde doğdu. Yedi çocuklu, çiftçilik ve balıkçılıkla geçinen bir ailenin ekonomik mücadelesinin yoksullukları içinde büyüdü. İlkokul eğitimini köyünde tamamladıktan sonra ortaokul ve liseyi (2. sınıfa kadar) Ünye'de, lise 3. sınıfıysa Beyoğlu Atatürk Erkek Lisesi'nde okudu. 1975-1979 yılları arasında İstanbul'da Yabancı Diller Yüksek Okulu'nda üniversite eğitimini tamamladı. Emekli öğretmen olan Erhan, 1979-2007 yılları arasında Ordu İmam Hatip Lisesi, Ünye Endüstri Meslek Lisesi, Ankara Sokullu Lisesi, Üsküdar Cumhuriyet Lisesi, Üsküdar Halide Edip Adıvar Lisesi'nde çalıştı. Daha önce 1915'ten 1980'e Karadeniz - Ermeniler, Eşkıyalar, İnsanlar, Yaşamlar (İletişim, 2015) isimli bir kitabı yayımlandı.

İletişim Yayınları 2446 • Anı Dizisi 76

ISBN-13: 978-975-05-2158-4

© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2017, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Nubar'ın 1975 yılında yaptığı son evi,

Dereli-Yuva köyü

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Oben Üçke

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3

Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HALİL ERHAN
Karadeniz'den
Bir Ermeni Yetimi
**Baybahanlı
Nubar**

SUNUŞ

Dedemin trajik yaşam öyküsünü ele aldığım bu kitapta asıl amacım ve niyetim şü: Bu topraklar üzerinde yaşanmış üzücü olaylardan ve isimsiz yetimlerden, Müslümanlaştırılmış veya Müslüman olmaları şartıyla yaşamlarına olur verilmiş, mülklerine el konulmasından vazgeçilmiş binlerce Ermeni aileden yola çıkarak, dedemin hayatı üzerinden bugünlere nasıl geldiğimizi gözler önüne sermek.

Bir sistemin, bir ideolojinin, bir devletin var oluşunun dayandığı maddi temelleri göz ardı ederek soyut kavramlar, hamasi söylemler üretmenin zamanımıza ve geleceğe hiçbir olumlu katkısı yoktur. Hiçbir devletin geçmişte yaşanmış olan yanlışlıkları, hatalı politikaları inadına sürdürerek varlığını devam ettirmesi de mümkün değildir! Varlıklarını bugün de devam ettiren güçlü devletlere (İngiltere, İtalya, Fransa, Hollanda, Almanya, İspanya gibi) baktığımızda sürekli toplumsal iç dinamiklere ve zamanın sosyolojik, kültürel gelişmişliklerine uygun politikalar ürettiklerini görürüz.

Cumhurbaşkanlığı forsunda bulunan 16 yıldızın temsil ettiği yıkılmış Türk devletleriyle övünmenin kabul gö-

rür yanı yoktur. Yıkılanın, yerle bir edilenin yerine yenisini kurmakla gurur duymak züğürt tesellisinden öteye geçemez. Kolay mıdır her açıdan gelişmiş, kalkınmış, insanların mutluluk ve huzur içinde yaşayan bir ülke, bir devlet meydana getirmek? Bünyesindeki farklı halklarla, sosyal katmanlarla uyumlu yaşayabilmenin şartlarını geliştiren ülkelerden, uluslardan, topluluklardan, coğrafyalardan hiç mi ders alınmaz?

Hangi buluşumuz, hangi teknolojimiz var günümüz insanlığının yaşam şartlarını kolaylaştıran? Hiç yok! Bu inatla, bu hamaset edebiyatıyla olması da imkânsızdır. Mevcut düzeyimizi, distribütör ve pazarlama ekonomisi faaliyetlerle devam ettirmeyi övünç kaynağı olarak görmeye devam edeceğimiz bir gerçek.

Durum böyle olunca, günümüzü cumhuriyetin kuruluş yıllarıyla, o yıllardaki ideolojiyle açıklamak, bununla yetinmek kolaycılığın düşeriz elbette. Oysa Jön Türkler'i, Jön Türkler ideolojisini incelemeyen, bilmeden günümüz devlet aklını anlamamız olanaksızdır!

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesine ideolojik alt-yapı oluşturan Jön Türkler, cumhuriyet öncesinde ve kuruluş yıllarının başlarından Kürtleri ulus-devlet oluşumu içinde problem oluşturabilecek bir halk olarak görmediler. Müslüman olmalarından dolayı "Türklük düşüncesini ve bilincini nasıl olsa ileride zihinlerine kazıyarak benimsetir, dönüştürebiliriz" diye hesap ettiler, öyle de davrandılar. Esas problem Hıristiyan topluluklarıydı. Bunların içinde de en büyük halk Ermenilerdi. Yüzde 20'si Ermeni olan toprakları kısa zamanda Müslümanlaştırmak mümkün değildi. Yok edilmelerini planladılar, ulus-devlet yaratmak için Ermenileri sürdürdüler. Öncelikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun demografik yapısını değiştirdiler. Geride kalan mülklere de Kürt ağaları, aşiretleri el koydu hükümetlerin dene-

tim ve gözetimiyle. İskân Kanunu, Tapu Kanunu gibi duruma uygun kanunlar çıkarıldı. Anadolu'nun her karış toprağında olduğu gibi Kürt coğrafyasında da Ermenilerin mülkleri meselesi gelecekte de canlılığını koruyacak. Ancak konu Kürtlere gelince belirtmek şart: Kürtleri Türkleştirme politikalarının temelini Diyarbakırlı Kürt bir ailenin mensubu olan Ziya Gökalp'in düşüncelerinden alıp bunu yüzyıllarca genç beyinlere enjekte etmeye çalışıp durdularsa da başaramadılar. Sevgi, saygı, ortak yaşam, farklı kültürlerin barış içinde bir arada, aynı topraklarda hakça paylaşım, mutlu insanlar olarak birlikteliği sağlanamadığı gibi Kürt analara, babalara, dedelere, ninelere, torunlara Türkçe konuşma dilini bile öğretebilmeyi başaramadılar.

Yüzleşilmesi gereken o kadar çok meselemiz var ki!

Kapitalizm veya kapitalizm kurallarıyla yönetilen ülkeler, iç ve dış sömürüye meşruiyet kazandırmak için farklı halk katmanlarını ötekileştirir, hakir görür ve değersizleştirir. Sömürünün normalleştirilmesi için köleler, zenciler, Yahudiler, Aborjinler, Ermeniler, köylüler vb. hep aşağılanır.

Fransız İhtilali'yle beraber imparatorlukların veya imparatorluk zihniyetli yönetim biçiminin yavaş yavaş ortadan kalkması, teknolojik buluşların sanayi üretimini geliştirilmesiyle birlikte pazar rekabeti milliyetçi ideolojileri de beraberinde getirdi. Her milletin kendi üretimleri, markaları oluşmaya başladı. Batı'da gelişen üretim temelli milliyetçi düşünceler, felsefeler, bizde de ümmetçiliğin yerini ulusalcılığa bırakmasını, "tek millet" düşüncesini zorunlu kıldı. 1800'lü yılların ortalarına doğru "Jön Türkler akımı" Osmanlı entelektüel çevrelerinde yayılmaya, yönetimde etkili olmaya başladı.

Küçülen Osmanlı topraklarından elde kalan Anadolu'yu korumanın, korurken de Mahmut Esat Bozkurt'un özetlediği biçimiyle "hizmetçi bir zümre, bir halk" bulmanın, ırkçı

söylemin başka ne gibi bir maddi temeli olabilir ki? Türk ve Müslüman bir millet yaratmak adına Hamidiye Alayları oluşturmak, 1915 olaylarına vesile olan Tehcir Kanunu'nu çıkarmak, "Tunç Eli" askerî harekâtını gerçekleştirmek ve peşinden İskân Kanunu çıkararak yürürlüğe koymak, 1955'teki 6-7 Eylül olaylarını planlamak, askerî darbelerin tümü, 1982 Anayasası'nın hâlâ yürürlükte olması devlet aklının, ideolojisinin pek değişmediğinin net göstergesidir.

* * *

Bu topraklarda yaşanmış üzücü olayların Hamidiye Alayları ile başladığını düşünüyorum. Dedemin ailesinin başına gelenlerde olduğu gibi... Bir bebek neden yetim kalır? Bu bebeğin gerçek ailesi, amcaları, halaları, teyzeleri, onların sülaleleri yok mudur? Çocukluğum ve gençliğim boyunca büyükannem Kerime Hanım'la yaptığım sohbetlerde dedemin gerçek anne ve babasının kim olduğu sorusuna asla ve asla net bir cevap alamadım. Dedemin gerçek ailesinin Ermeni olabilecekleri konusunda imalı cevaplarla karşılaştım. Bir de babaannemin şu sözlerini hep aklımda tuttum: "Osmanlı askerlerinin süvari atları çok iri olurdu, bizim atlardan neredeyse iki misli büyük. Sağrıları çok genişti, arka ayaklarının her birinin bileğinde uzun uzun, bir tutam kalınlığında kılırları olurdu. Her hafta Galiser'den (Şebinkarahisar) gelip bizim evin önünden Bektaş'a giderlerdi sürü halinde. Üzerindeki askerler sivil giyimliydi ve omuzlarında çapraz fişeklikler, sırtlarında torbaları ve uzun-uzun tüfekleri olurdu." Bu sözlerin peşine düşüp, daha sonra yaptığım araştırmalarda bu askerlerin Hamidiye Süvari Taburu'na ait olduklarını anladım. İşte dedemin hikâyesi de bu süvari bölüğünün varlığıyla ilişkilidir. En az 30 yıldır bu konuyu araştırdım, soruşturdum. Gerçek kan bağı olan bir tek kişiye de rastlamadım bugüne kadar.

Sorun, geçmişte yapılan hatalardan ders çıkarabilme, gelişme düzeyini yakalayabilme, yapıcı eleştirilerle bu topraklarda yeşerteceğimiz huzur ve mutluluğu sonsuzluğa aktarabilme becerisinin devlet aklında yer etmesini sağlamak, ideolojik saplantıdan uzaklaşmak. Yoksa M. Esat Bozkurt'un ırkçı söylemlerini benimseyerek bu toprakların gerçek zenginliği olanlar, "azınlıktaki zümre" de kavgaların içinde yok olup gidecek.

Tek arzum çocuklarımıza, torunlarımıza iyi bir gelecek sağlamak; güzel ve aydınlık bir ülkenin medeni, çağdaş dönüşümünün barış içinde sağlanması; üzerinde her halktan, her inançtan, her kültürden mutlu insanların yaşadığı demokratik devletin, modern ülkenin özgür bireylerinin varlığı.

Bu topraklarda şarkılar, türküler söylensin barışa, kardeşliğe dair... Acıların yerine aşklar, sevdalar dökülsün mısralardan, dizelerden!

HALİL ERHAN

1890'lı yıllar... Osmanlı entelektüel çevrelerinde Jön Türk düşüncesi hızla yayılmaya, ideolojik bir temelde taraftar bulmaya başlamıştır. Hareketin temel kaynağı durumundaki, Avrupa'da gelişen milliyetçilik ve ulusçuluk düşüncesi etrafında oluşan ve ümmetçiliğin terk edilmesi gerektiğini savunan dergiler, gazeteler, kitaplar yayın hayatında yer almaya başlamıştır. Jön Türk hareketinin başlıca savunucuları, ideologları Namık Kemal, Yusuf Akçura, Tunalı Hilmi ve Ali Suavi gibi şahsiyetlerdir. Özellikle Ali Suavi'nin savunduğu düşünceler (laiklik gibi), yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin de temel niteliklerini belirleyici olmuştur.

Bu düşünce doğrultusunda Osmanlı coğrafyası sınırları içinde yavaş yavaş Hıristiyan ahaliye karşı korkutma, sindirme, mal ve canlarına kast etme hareketleri kendini göstermeye başlar. Ermenilerin, Rumların mallarına, evlerine, iş yerlerine, bağ ve bahçelerine sudan sebeplerle el koyma, işgal etme olayları görülür.

Şikâyetçi olan gayrimüslimleri ciddiye alan, hak ve hukukunu koruyan merciler ortaya çıkan sorunları bilinçli şekil-

de görmezlikten gelen bir tavır sergiler durumdadırlar. Bu sebeple mağdur olan gayrimüslim vatandaşlar ailelerini de yanlarına alarak çevrede bulunan yakınlarının yanına yerleşmeye, göç etmeye başlar. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri yaşanmaya başlamış olan bu farklılaşmanın, bu zulmün öncüleri ve uygulayıcıları olmuşlardır.

1891 yılında II. Abdülhamit'in emriyle Rus işgaline karşı koymak, Ermeni devleti kurulmasına engel olmak bahanesiyle gayrinizami savaş yöntemiyle hareket eden, herhangi bir yasaya tâbi olmayan Aşiret Hafif Süvari Alayları (Hamidiye Alayları) kurulmuştur. Hamidiye Alayları'nın oluşturulma nedenlerinden bir diğeri "Kürt ağa ve beylerini" yola getirmek, Osmanlı'ya bağlı kalmalarını sağlamak olsa da en vahşi uygulamaları Ermeni halkının üzerinde olmuştur hep. Zira Kürt ağalarının ve aşiret beylerinin maddi ve siyasi menfaat karşılığı memnun edilmesinden sonra siyasi baskılar, kıyımlar, Ermeniler ve Süryaniler üzerinde "yok etme" şeklindeki uygulamalar kendini gösterir olmuştur.

Hamidiye Alayları'nın Erzurum, Van, Bitlis, Urfa, Diyarbakır, Sivas illeri başta olmak üzere toplam 65 birlikten oluştuğu bilinmektedir. Sivas'ta oluşturulan Süvari Taburu'nun hukuksuz faaliyetleri, çevre illerde özellikle Giresun-Sivas arasında trajik olayların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu alaylarda görev alanların tümü çevrenin eşkıyaları, ağaların-beylerin beslemeli adamları, acımasız katiller, hırsızlardır.

1891 yılından itibaren Anadolu coğrafyasının her yerinde (İstanbul, İzmir, Bursa, Adana, Ankara, Erzurum, Diyarbakır, Elazığ, Van, Mardin, Malatya, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Sivas vb.) Ermeni ve Rum mallarına el koyma işlemleri hızlanmaya başladı: Taciz etmek, tehdit etmek, terk etmeye zorlamak, insanların iş yerlerini, atölyelerini, dükkânlarını ellerinden almak sıradan ha-

le geldi. Çok direnenlerinin mülkleri yok pahasına satın alınırken, mallarını satmak istemeyenlerin ailelerini, kadınlarını, kızlarını rahatsız etmek gibi ahlâksızlıklar ayyuka çıkmıştı. Şikâyetçi olanlarıysa asayıştan sorumlu emniyet yetkilileri görmezden, duymazdan gelmekte, hiçbir soruşturma yapmamaktaydı.

Hıristiyan vatandaşlar için artık adı konulmamış, resmî olarak ifade edilmemiş insanlık dışı ırkçı ve nefret söylemi içeren uygulamalar sosyal ve ekonomik hayatta açıkça görünür hale gelmeye başlamıştı. Mağdur edilenlerin çoğu yüzyıllardır oturdukları evlerini, mahallelerini terk etmek, göç etmek zorunda kalmışlardı. Kasabalarda, büyükşehirlerde bunlar olurken kırsal bölgelerde, köylerde de benzer olaylar fiiliyata geçmişti. Mal mülk sahibi Ermeni vatandaşlara karşı tacizkâr tavırlar giderek artan şekilde kendini göstermeye başlamıştı. Bağında, bahçesinde, tarlasında çalışan, hayvanlarını otlatan, yaylalarda koyun sürülerini beslemeye çalışanlara karşı sataşmalar baş gösterir oldu. Eşlerine, kızlarına sarkıntılık ve tecavüz etmek; koyunlarını, kuzularını ve büyükbaş hayvanlarını zorla alıp götürmek yaygınlaştı. Özellikle dağ köylerinde bu tür uygulamalar çok görülmekteydi.

Her Müslüman köy halkının içinden mutlaka birkaç kişi eşkıya oluşumunun içinde yer alıyordu. Ağaların, beylerin bilgisi ve koruması altında dağlarda, yaylalarda, dağ köylerinde eşkıyaların dediği dedik duruma gelmişti. Yoksul Ermeni ahalisi, bu zor coğrafyada adeta yaşam mücadelesi veriyordu.

Osmanlı devlet yönetiminde de kabul görmüş olan Jön Türk ideolojisi, hareketi gayrimüslimlerin mülklerine el koyarak yeni Türk zenginler yaratmayı teşvik ediyordu. Bölgelerindeki eşkıyaları da arkalarına alarak fizikî güce de sahip olan ağalar, beyler devlet desteğiyle sınırsız zengin olma fırsatı yakalamışlardı artık.